

Катерина Бабенко

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються проблеми формування у студентів іншомовної компетенції діалогічного мовлення. Іншомовна мовленнєва компетенція має бути професійно-орієнтованою. У формуванні компетенції важливу роль грає професійна адаптація студентів. Професійна адаптація найефективніше відбувається в умовах індивідуалізації та інтенсифікації навчання студентів.

Ключові слова: іншомовна мовленнєва компетенція, професійна адаптація, індивідуалізація, інтенсифікація навчання.

The article is directed to solve the problem of forming the foreign capacity of dialogic speech. It is to orient students to their vocational guidance. The professional adaptation of the students plays a significant part in the capacity's forming. The professional adaptation realizes with the most effectiveness in conditions of individualization and intensification of the students' training.

Key words: foreign speech capacity, professional adaptation, individualization, intensification of students studying.

При формуванні професійної компетенції майбутнього викладача іноземної мови особливу увагу необхідно звертати на формування у студентів іншомовної компетенції діалогічного мовлення. У процесі формування іншомовної компетенції у студентів викладачеві слід ураховувати дві особливості: 1) психологічні риси студентського віку; 2) специфіку психології навчання студентів іноземній мові.

Психологічні ознаки студентського віку розглянуто вченими А.В. Антоновим, П.П. Блонським, А.В. Запорожцем, І.С. Коном, І.Ю. Кулагіним, А.Н. Леонтєвим, В.Н. Мясіщевим, К.К. Платоновим, С.Л. Рубінштейном. Психологи наголошують на розвиткові уважності, спостережливості, емоційності у період ранньої юності. В цьому віці відбувається подальше становлення загальної культури мовлення, в цілому завершується становлення психології особистості [1, 43]. У студентів значно збільшується самостійність суджень, логічність висловлювань. Вони намагаються усвідомлювати поняття і положення, які вивчають протягом оволодіння певними дисциплінами. У процесі мовленнєвої діяльності студенти спираються на творчу здогадку, стараються чітко формулювати

власні думки. Вони витрачають менше часу на запам'ятовування, намагаються свідомо оволодівати учбовим матеріалом. Запам'ятовування все більше спирається на системність, наочне узагальнення матеріалу у вигляді схем, таблиць, малюнків тощо. Молоді люди відрізняються ерудованістю, вмінням швидко обробляти отриману інформацію.

Разом із тим, для молоді наявні недостатня повнота аргументації, непослідовність у висловлюваннях [2, 102]. Студенти не завжди можуть вірно обґрунтувати власні судження. У деяких студентів чітко просліджується професійна спрямованість і розгалуження навчальних дисциплін на профільні, які можуть бути придатними у майбутній діяльності, та непрофільні, яким студенти приділяють значно менше уваги.

Питання викладання іноземної мови на факультетах іноземної мови піднімають психологи і педагоги А.В. Артёмов, І.М. Берман, Т.А. Бобро, Н.В. Богушевич, Н.Ф. Бориско, І.А. Зимня, М.В. Ляховицький, О.Б. Тарнопольський. Учені наголошують на необхідності враховувати психологічні особливості розвитку студентів. М.В. Ляховицький [7, 132] та О.Б. Тарнопольський [13, 12] наполягають на обов'язковому професійному спрямуванні вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах. І.А. Зимня пропонує одночасно звертати увагу на особистісний розвиток студентів та на формування їх мовленнєвої компетенції. Учений вказує на вміння студентів здійснювати спілкування з різними партнерами залежно від ситуації. З іншого боку, параметри комунікативної співвідносності не завжди і не в достатньому ступені усвідомлюються комунікантами [6, 141]. Психологічні особливості мовленнєвої діяльності, на думку вченого, у найбільшому ступені відповідають змісту комунікативного завдання [6, 142]. У студентів також фіксується наявність комунікативної настанови у процесі аудіювання, вони намагаються надати висловлюванню пояснювального характеру.

У процесі навчання студентів іноземній мові слід враховувати психологічні особливості власне мовленнєвої діяльності, і особливо – діалогу чи полілогу. І.А. Зимня дає розгорнуту психологічну характеристику видів мовленнєвої діяльності [5, 46]. Для усного діалогічного мовлення вчений виокремлює наступні параметри та характеристики (див. табл. 1):

**Психологічні характеристики діалогічного мовлення
(за І.А. Зимньою)**

№	Параметри визначення	Психологічні характеристики говоріння
1	Характер спілкування	Усний, безпосередній
2	Роль у спілкуванні	Ініціальна
3	Спрямованість мовленнєвої діяльності	Продуктивна
4	Форма мовлення, що визначає вид мовленнєвої діяльності	Зовнішнє усне мовлення
5	Зовнішня виразність	Виразність
6	Характер зворотнього зв'язку	Внутрішня м'язова та внутрішня слухова

На думку Є.М. Розенбаума, мовленнєва ситуація повинна мати змістовий зв'язок, бути керованою [11, 89]. Але, як указує М.В. Ляховицький, усне висловлювання неможливо проконтролювати без перешкоди для комунікантів. [7, 120–121]. Сприймання висловлювання ускладнюється тим, що воно є одночасно двостороннім, тобто для одного комуніканта відбувається процес говоріння, для іншого – аудіювання, і навпаки. Усне мовлення характеризується виключно високим ступенем ситуативності та емоційності, а саме ці психологічні особливості усного спілкування не завжди вдається передати студентам. Для полегшення навчання іноземній компетенції діалогічного мовлення Н.Ф. Бориско пропонує враховувати індивідуальний стиль спілкування студента [3, 26].

Аналізуючи стан навчання іноземній мові у закладах вищої освіти, М. Берман [1, 48–54] та М.В. Ляховицький [13, 113] вказують на психологічні особливості навчання діалогічному мовленню. Так, для курсу «Іноземна мова» характерна практична спрямованість. Студентам треба давати настанову на те, що іноземна мова може бути для них не тільки майбутньою практичною діяльністю, але й засобом для отримання додаткової інформації зі спеціальності. Наступність у характері навчання передбачає подальше вивчення іноземної мови, поглиблення знань, отриманих у школі. Високий ступінь узагальнення утруднює можливості навчання іноземній мові, і особливо – навчання навичок спілкування. У зв'язку з цим у студентів значно підвищується обсяг самостійної роботи, що також є своєрідним психологічним бар'єром у навчанні іншомовної компетенції. Негативним фактором у психологічному плані є також превалювання такого виду мовленнєвої діяльності, як читання. Внаслідок цього студенти, навіть маючи солідний словниковий запас, не наважуються спілкуватися

іноземною мовою.

Великого значення у навчанні іноземній мові набуває фактор підготовленості та непідготовленості висловлювання. Іншомовна мовленнєва компетенція, на думку О.Б.Тарнопольського, має бути професійно-орієнтованою [14, 6]. Іншомовна компетенція діалогічного мовлення передбачає вміння спонтанно реагувати на певну ситуацію та висловлювати своє відношення до неї. На жаль, на заняттях у вищих учбових закладах превалює саме заздалегідь підготовлене усне мовлення, яке обтяжується одноманітними засобами та формами роботи. Особливої уваги в психологічному плані вимагає мотивація вивчення іноземної мови студентами.

Однією зі складових процесу підготовки студентів до праці за обраним фахом, прагнення досконало оволодіти спеціальністю є професійна адаптація до вивчення іноземної мови у ВНЗ. Професійна адаптація передбачає оволодіння повним обсягом знань, умінь і навичок за спеціальністю, методикою і логікою науки. Професійне формування студента успішно здійснюється в тому разі, якщо воно ґрунтується на інтересах, нахилах та здібностях молодшої людини до обраного фаху [4; 9; 10]. Якщо студент уже вирішив питання про вибір ним спеціальності, усвідомив її значення, позитивні та негативні сторони, вимоги, які висувуються до фахівця, то навчання у вузі буде цілеспрямованим і продуктивним, тобто адаптація здійснюватиметься без особливих складнощів.

Найважливішим аспектом професійної адаптації є мотиваційно-особистісний аспект. Він пов'язаний із формуванням позитивних навчальних мотивів і особистісних якостей майбутнього спеціаліста. Мотиви також визначають характер соціально-психологічної адаптації – місце, яке займає спілкування в діяльності студента, особливості його переживань, пов'язаних з його соціальним статусом. В розвитку особистості майбутнього спеціаліста особливе значення має формування позитивних мотивів та дійових цілей, оскільки мотиви та цілі є найважливішими детермінантами діяльності особистості.

У педагогічній науці виділяються дві групи навчальних мотивів студентів: зовнішні і внутрішні. Зовнішні мотиви не пов'язані безпосередньо зі змістом навчальної діяльності. Вони орієнтують особистість на цінності, що лежать за межами процесу навчання. Це мотиви матеріального заохочення, утилітарні, мотив побоювання невдачі або покарання. Студентів із переважанням даного мотиву переслідує постійна тривога з приводу результатів майбутнього контролю знань, невпевненість у подальшому навчанні. До зовнішніх мотивів психологи також відносять вузькосоціальні, що відбивають значимість навчальної діяльності заради мікросоціальних відносин (мотиви спілкування, соціального престижу та інше) [4; 9; 10].

Якщо у навчальній діяльності переважають зовнішні мотиви, знання та вміння служать студентові лише засобом для досягнення інших основних цілей. Сама ціль – навчання – за таких умов може бути байдужою або

навіть відразливою. Навчання набуває вимушеного характеру і виступає як перешкода в особистісному житті студента. Тому навчання пов'язане зі значним психічним напруженням, потребує внутрішніх зусиль та часом боротьби індивіда із самим собою. При великому загостренні конфлікту можуть виникати тенденції «вийти із ситуації» (відмова, обхід труднощів, невроз). Тоді студент кидає навчання або «зривається» – починає порушувати правила учбової дисципліни, впадати в апатію.

Внутрішні мотиви умовно поділяються на широкі соціальні, в яких відбивається суспільна значимість навчання; пізнавальні, пов'язані із потребою в нових знаннях; професійні, що відбивають значимість навчальної діяльності для оволодіння майбутньою спеціальністю. Внутрішні мотиви часто називають позитивними, тому що вони безпосередньо пов'язані зі змістом навчальної діяльності.

Саме професійні мотиви потребують подальшого розвитку і підтримки у процесі адаптації студентів до вивчення іноземної мови. Із бесід зі студентами Класичного приватного університету (КПУ), Запорізького національного технічного університету (ЗНТУ) та власного досвіду викладання іноземної мови бачимо, що не всі студенти орієнтовані на оволодіння іноземною мовою для усного спілкування. Причиною такого ставлення є зазвичай зовнішні навчальні мотиви студентів. Тому дуже важливим є спрямування майбутніх фахівців на повсякденну та ділову комунікацію іноземною мовою у професійній діяльності. Орієнтація на майбутню професію сприяє формуванню у студента позитивного ставлення до вивчення іноземної мови.

На нашу думку, професійна адаптація найефективніше відбувається в умовах індивідуалізації та інтенсифікації навчання студентів. Індивідуалізація полягає в забезпеченні студентів можливістю іноземного мовленнєвого спілкування, у диференційованому підході до навчання діалогічного мовлення, в організації цілеспрямованого розвитку необхідних психічних процесів та емпатично-вольових якостей [8, 4]. Студенти перших курсів за результатами вибіркового тесту поділяються на групи за різними рівнями компетентності: А – високий, В – середній та достатній, С – початковий. Далі студенти навчаються за програмами, встановленими державним стандартом для ВНЗ. Зауважимо, що жодна з груп не є «чистою». В кожній групі в процесі подальшого навчання виокремлюються різні варіанти рівнів. Але поділ на групи дає можливість чітко виявити конкретну мету і завдання для студентів у процесі навчання їх діалогічного мовлення.

Індивідуалізація навчання полягає також у взаємозв'язку та взаємозумовленістю дій викладача і студентів, необхідних для успішного навчання спілкуванню. На заняттях пропонуються диференційовані завдання, які відповідають інтересам студентів, тобто застосовується мотивуюча індивідуалізація. Практичні завдання надаються з урахуванням осо-

бистісної сфери студента. Відбір мовних партнерів вільний, за бажанням самих комунікантів.

Ефективним шляхом навчання діалогічному мовленню є інтенсифікація. Інтенсифікація навчання полягає у концентрації навчання; у створенні умов для інтенсивного тренування і практичного спілкування англійською мовою на занятті; у поступовому збільшенні обсягу лексичного матеріалу, уведенні додаткових мовних одиниць, вільне використання яких у розмові полегшить процес спілкування діловою англійською мовою [12, 12]. Заняття організуються таким чином, що основними є парні форми роботи; робота у мікрогрупі; обговорення ситуацій, які провокують студентів на спілкування між собою. У процесі об'єднання указаних форм навчальної роботи важливо дотримуватися принципу їх раціонального сполучення. Такі методи роботи ефективні, вони орієнтовані на свідоме оволодіння студентами мовних явищ при домінуванні комунікативного підходу у навчальному процесі. Результатом індивідуалізації та інтенсифікації навчальної діяльності студентів є свідоме оволодіння знаннями, позитивне ставлення до іноземної мови як засобу професійного спілкування.

Таким чином, урахування психологічних особливостей розвитку студентів відіграє значну роль у навчанні іноземній мові та у процесі формування іншомовної компетенції діалогічного мовлення. Позитивному ставленню студента до вивчення іноземної мови сприяє орієнтація на майбутню професію. З практичного досвіду доходимо висновку, що в умовах індивідуалізації та інтенсифікації навчальної діяльності студентів важливе значення має професійно спрямована адаптація до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берман И.М. Методика обучения английскому языку в неязыковых вузах. – М.: Высшая школа, 1970. – 232 с.
2. Блонский П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2 т. / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Педагогика, 1979. – Т. 2. – 400 с.
3. Бориско Н.Ф. Индивидуальный стиль овладения иноязычным межкультурным общением и его моделирование в УМК // Иноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 26–32.
4. Делікатний К.Г. Становлення студента: Питання адаптації випускника школи у вузі. – К.: Знання, 1983. – 48 с.
5. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1985. – 160 с.
6. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
7. Ляховицкий М.В. Методика преподавания иностранных языков. – М.: Высшая школа, 1981. – 160 с.

8. Николаева С.Ю. Индивидуализация процесса обучения иностранному языку в языковом педагогическом вузе (концепция) // *Іноземні мови.* – 1996. – № 3. – С. 3–10.
9. Психологічна адаптація студентів першого курсу до умов навчання у ВЗО: Зб. наук. ст. – Луцьк, Луцький держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1999. – 159 с.
10. Психолого-педагогические аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе: Сб. науч. трудов. – Кишинёв, Кишинёв. гос. ун-т, 1990. – 126 с.
11. Розенбаум Е.М. Основы обучения диалогической речи на языковом факультете педагогических вузов. – М.: Высшая школа, 1975. – 126 с.
12. Тарнопольский О.Б. Интенсивное обучение английскому языку для повседневного и делового общения: построение курса, методика и результаты // *Іноземні мови.* – 1995. – № 3–4. – С. 11–15.
13. Тарнопольський О.Б. Методика навчання англійської мови на II курсі технічного вузу. – К.: Вища школа, 1993. – 168 с.
14. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. – К.: ІНКОС, 2006. – 248 с.